

Recenze

Výrost, J., Slaměník, I., & Sollárová, E. (Eds.). (2019). *Sociální psychologie: teorie, metody, aplikace*. Praha: Grada. 759 s.

Recenze tak obsáhlého textu, má-li respektovat skutečnost, že prostor pro její zpracování není neomezený, je sama o sobě nesnadným úkolem. Aby nedošlo k neúnosnému navýšení jejího rozsahu na úkor přehlednosti, omezujeme se zde spíše na obecnější pohled bez aspirací na detailní obsahovou charakteristiku textu a jeho důkladný kritický rozbor. Přitom budeme postupovat podle struktury, kterou v textu posuzované práce uplatnili její autoři.

Předmětná kniha, na níž se podílelo třicet pět autorů včetně nestora naší sociální psychologie Jaromíra Janouška, zahrnuje velké množství relevantních a aktuálních témat, která jsou jednotlivými autory pojata se snahou o postižení co neširšího rámce problematiky, aniž by došlo k nežádoucímu zjednodušení. Celý text je logicky strukturován do tří oddílů představujících teoretické, metodologické a aplikační aspekty. Názvy oddílů jsou: „Teorie sociální psychologie“ (oddíl A), „Metody sociální psychologie“ (oddíl B) a „Aplikace sociální psychologie“ (oddíl C). Každý oddíl obsahuje číslované kapitoly ještě dále rozčleněné na subkapitoly. Co do počtu stran rozsáhlejší oddíly A a C jsou navíc členěny na čtyři, respektive tři rozsahově větší části. Kromě toho kniha nabízí předmluvu, stručné anglické resumé, jmenný a věcný rejstřík. K lepší orientaci čtenáře v textu přispívá zařazení souhrnů a přehledu použité literatury na závěr každého tematického celku.

Oddíl A (Teorie sociální psychologie) knihy předkládá ve své *první části*, jak je u textů podobně orientovaných obvyklé, poznatky vztahující se k vymezení předmětu sociální psychologie, jako jedné z klíčových psychologických disciplín a ke kontextům jejího historického vývoje (včetně zmínky o situaci v Čechách a na Slovensku) trvajících více než sto let a předznamenávaného již v díle starověkých myslitelů. Tento vývoj je příznačný různými proměnami a přináší nepřehledné množství poznatků. Sociální psychologii lze spolu s psychologíí osobnosti nejspíš právem označit např. slovy M. Nakonečného (ve druhém vydání knihy *Sociální psychologie*, Praha: Academia, 2009) za „nejpsychologičtější“ obor poskytující zdroje poznatků pro práci s lidmi i sebepoznání. Konec konců ani poznávání lidského jedince a individuální práce s ním v praxi nemůže zcela pominout zřetel na sociální kontext jeho života, od něž lze v obecných teoriích více či méně abstrahovat. Dále jsou zde probírány otázky socializace s ohledem na její mechanismy a činitele s přihlédnutím ke genderovým a etnicko-rasovým otázkám.

Druhá část tohoto oddílu informuje o problematice sociálního chování v návaznosti na jeho individuální základy. Vychází z tématu osobnosti a jeho pojmání v sociálně psychologickém kontextu, kde je nastoleno dilema determinace konkrétních projevů chování osobnostními vlastnostmi či situačními faktory. Posléze tato část přináší podklady pro rozšíření poznatkové báze v oblasti sebereflexe a utváření vztahu k sobě samému včetně seberegulace. Zvlášť je traktována otázka lidské identity a psychologických přístupů k jejímu pojetí. Patříčná pozornost je věnována tradičnímu objektu zájmu sociální psychologie, představovanému postojem. Tento pojem je jak známo studován nejen v psychologíí. V recenzovaném díle jsou vzpomenuy základní funkce a vymezení postojů i teoretické a praktické otázky postojových změn a stručně je popsán vývoj

výzkumu v této oblasti. Za důležité pro současnou vývojovou etapu teorie a výzkumu je podle některých autorů diferencovat ve výzkumu záměr chovat se určitým způsobem od určitého skutečného chování v reálných i laboratorních podmínkách. Součástí *druhé části oddílu A* věnovanému teoretickým otázkám sociální psychologie je také problematika sociální motivace a její společenská podmíněnost a genderová problematika s uvedením různých alternativ paradigmat jejího zkoumání včetně kritického hodnocení dosavadních výsledků. Poslední dvě kapitoly druhé části oddílu A se zabývají sociální motivací a genderovou problematikou. Otázkou je, zda nebylo možno v kontextu sociálního ovlivňování behaviorálních projevů jedince podtrhnout funkci sociální role. Tomuto konceptu se autoři věnují spíše jen stručně v jiných částech knihy v souvislosti s genderem, fungováním sociální skupiny či akceptování naplňování rolí v zaměstnání.

Třetí část *oddílu A* se orientuje na jedince v sociálních interakcích, kognitivní stránky těchto interakcí včetně sociální kompetence a sociální inteligence, dále rovněž na fenomény atribuce, organizace dojmů, pragmatiky sociálního poznávání i na psychologické charakteristiky moudrosti. V této části pochopitelně nechybí ani problematika sociální komunikace a přiblíženy jsou také osobní vztahy, jež mohou být spojeny s vysokou mírou vzájemné závislosti, ale i s četnými konflikty a tenzemi. V rámci těchto vztahů je pojednána otázka potřeby afilice i otázka samoty a osamění spojeného se sociální nebo emocionální izolací. Rovněž je probírána fyzická a osobní atraktivita, podstata a druhy lásky včetně možností teoretického pojetí lásky v psychologii (příklad trojúhelníkové teorie lásky R. J. Sternberga). Dalším předmětem zájmu autorů této části knihy je podstata, teoretické pojetí, druhy a kauzální souvislosti lidských agresivních projevů, podstatné důvody, okolnosti a zaměření prosociálního chování, povaha a možnosti řešení sociálních konfliktů.

Učebnicově obligátní téma malých sociálních skupin je pojednáno v poslední čtvrté části oddílu A. Autoři sem zařazují poznatky o základních pojmech, typech skupin, struktuře a utváření skupiny i jejím vývoji, informace o jevech ovlivňujících chování a prožívání jedince ve skupině. Tato část knihy ještě obsahuje otázky konformity, psychologie hromadných jevů, mezietnických vztahů a mezietnické identity. Pozornost je také věnována reflexi aktuální problematiky vztahů mezi kulturami v současné psychologii. Jako jeden z cílů mezikulturní psychologie je prezentováno hledání specifík jednotlivých kultur spolu s hledáním jejich univerzálních charakteristik.

Oddíl B (Metody sociální psychologie) přináší četné podklady pro rozšíření poznatkové báze v metodologické oblasti sociální psychologie. Kromě otázek obecnějšího charakteru (např. upozornění na důležitou skutečnost, že ani výzkumné postupy s vysokou interní validitou, jak je tomu třeba u kontrolovaných experimentů s náhodně stanovenými skupinami, nemusí zajistit vysokou validitu externí, podobně jako výzkumy s vysokou externí validitou s rozsáhlými reprezentativními výběrovými soubory nemusí zaručovat dostatečnou interní validitu), které tvoří východisko pro další úvahy. Navíc jsou zde pojednány specifické znaky metod sociální psychologie. Jsou sem zařazeny relevantní charakteristiky běžně užívaných metod jako pozorování, rozhovor, dotazníky a posuzovací stupnice, experiment, analýza produktů či sociometrie včetně diskuse etické stránky jejich uplatňování. Zvláštní prostor je věnován problematice měření postojů, psychodiagnostice dětí a dospělých, metodám výzkumu malých sociálních skupin i problematice mediální psychologie a otázkám komplexní metodologie sociální neurovědy.

V metodologicky zaměřeném oddílu B jsou ovšem zahrnuty také metody méně obvyklé jako kulturní a sociální sémiotika, neobtěžující metody a analýza diskurzu. Zmíněny jsou také nové obecnější trendy v metodologii psychologie i dalších sociálních věd podněcované technickým rozvojem osobních počítačů v posledních třech desetiletích i uplatňováním vysoce

sofistikovaných postupů kvantitativní datové analýzy. Tyto trendy jsou založeny na zavádění nových pokročilejších metod a modelů, v důrazu na kvalitu teoretické a metodologické báze výzkumu, či v uplatňování bayesovské statistiky jako alternativy testování nulových hypotéz. Zvláštní pozornost je věnována měření postojů, uplatnění přímých a nepřímých metod, využívání různých druhů škál a uplatnění psychodiagnostických postupů v sociální psychologii u dětí, mladistvých i dospělých. Dalším předmětem zájmů jsou metody uplatňované při zkoumání malých sociálních skupin, analýze sociálních sítí a metod analýzy vlivu médií na člověka. Důležité informace se týkají také zpracování a analýzy dat v sociálních vědách a možnosti využívání mezinárodních databází sociálně psychologických výzkumů.

V **oddíle C** (Aplikace sociální psychologie) nalezne čtenář širokou škálu poznatků ze sféry užití sociální psychologie, jejíž podstata je od počátku akademická i praktická. V *první části* aplikačního oddílu se autoři soustředí na rozvoj sociální psychologie jako aplikované vědy, zabývají se tvorbou, implementací a hodnocením odborných intervencí, jimiž se realizuje intence zlepšování kvality života lidí prostřednictvím korektivních zásahů a preventivních opatření. Závěr první části oddílu C je věnován sociálně psychologickému výcviku, hlavním přístupům a hodnocení jeho účinnosti.

Druhá část tohoto oddílu se věnuje člověku jako součásti sociálních institucí s ohledem na rodinu, vzdělávací sféru a pracovní organizace. Zvláštní pozornost je věnována chování člověka jako spotřebitele, právním aspektům života člověka ve společnosti, politické problematice, otázkám náboženství a působení náboženských hnutí a rovněž komunitní psychologii a komunikací mezi kulturami.

Třetí část oddílu C je zasvěcena dalším otázkám spojeným se sociálními aspekty různých jevů jako zdraví, nemoc a zvládání zátěže. Zdraví je nahlíženo z aktuální bio-psycho-sociální perspektivy. V souvislosti s ochranou zdraví je zmíněna důležitá úloha sociální opory a v teoretické rovině jsou uvedeny koncepce zdravého chování (teorie plánovaného chování I. Ajzena, transteoretický model změny chování, jehož autory jsou J. O. Prochaska a C. C. DiClemente). Nejrůznější druhy a intenzita zátěže patří k průvodním znakům lidského života. Nezbytnost adekvátní adaptace na kladené požadavky sebou nese značné požadavky na teorii i výzkum. Závažnost této problematiky se také promítá do badatelského zájmu i vyvinutého výzkumného úsilí. V rámci tohoto tématu jsou přiblíženy přístupy ke studiu zvládání (dispoziční, dynamický a integrativní), vymezení zvládání (copingu) zejména se zřetelem na přínos R. S. Lazaruse a spolupracovníků a analyzován je rovněž fenomén resilience a fáze jejího zkoumání v psychologii. Dalšími probíranými tématy jsou otázky osamělosti, nezaměstnanosti, stárnutí a stáří, konfliktů mezi sociálními skupinami a též problematika dopravy. Autorská pozornost se zaměřuje také na sociálně psychologické aspekty bezpečí, humoru či předsudků.

Recenzovaná kniha poskytuje imponující množství relevantních odborně fundovaných informací z jedné z klíčových oblastí psychologie s přesahem do celé řady dalších psychologických disciplín. Počet probíraných témat je v našich podmínkách neobvyklý. Pro představu jen vlastní kapitola „Obsah“ zabírá 12 stran. Díky svému záběru, smysluplnému uspořádání soustavy poznatků a v neposlední řadě i čtivě srozumitelné formě má kniha patrné předpoklady k tomu stát se užitečným zdrojem k získání celkového přehledu i hlubšího vhledu do sociální psychologie pro širokou čtenářskou obec a to nejen odbornou. Zvláště cenná díky souhrnu důležitých poznatků na jednom místě bude zřejmě pro studenty. Celá kniha je napsaná česky. Kapitoly autorů píšících slovensky byly přeloženy do češtiny.